

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р **ЕВГЕНИЯ КАЛИНОВА**,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“,

за дисертационния труд на **ДАРИНА ГРИГОРОВА ГРИГОРОВА**
на тема: „**МЕЖДУ КРАЯ НА СЪЮЗА И НАЧАЛОТО НА**
ФЕДЕРАЦИЯТА. РУСИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ
ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АНАЛИЗИ (1990–1999)“,

представен за придобиване на научната степен „доктор на науките“
в професионално направление 2.2. История и археология
(История на съвременна Русия)

Авторката на настоящия дисертационен труд проф. д-р Дарина Григорова е утвърден специалист по история на съвременна Русия. Нейните научни интереси към тази проблематика са още от бакалавърската ѝ специализация по история на Русия в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Те продължават с разработването на дисертационен труд „Руският либерализъм през 80-те–90-те години на XIX век“, който тя успешно защитава през 2002 г. Шест години по-късно Д. Григорова се хабилитира с научен труд, посветен на евразийството в Русия, а през 2019 г. става професор по Нова и най-нова обща история – История на Русия, с хабилитационния труд „Империя-феникс. Между съветското минало и евразийското бъдеще“. Преподавателската ѝ дейност също е изцяло свързана с посочената проблематика, а петима докторанти са защитили под нейно ръководство дисертации по теми от руската история.

Настоящият дисертационен труд е естествено продължение на дългогодишните научни занимания на Д. Григорова в областта на съвременната руска история. В него обаче тя се опира на нов и до момента останал встрани от погледа на историците и непривлечен в научно обръщение документален масив – дипломатическите документи в архива на българското Министерство на външните работи. През тяхната призма Д.

Григорова анализира процесите от разпадането на Съветския съюз до оформянето на съвременна Русия през 90-те години на XX век. Авторката акцентира, че обект на изследването са не българо-руските отношения, а „българската дипломатическа интерпретация за съвременните процеси в Елцинова Русия, която е уникален аналитично-прогностичен поглед, описван в реално време, според професионалния дипломатически опит и работа на терен“ (с. 6). Изхождайки от моя опит в изследването на съвременната българска история и работата ми с масивите документи в Архива на МВНР, бих искала да споделя, че подобен подход е рядко срещан и заслужава висока оценка с оглед не само на конкретните фактологични и аналитични приноси, но и като демонстриране на възможностите му за нови насоки на научните дирения. Според мен, Дарина Григорова определено заслужава висока оценка за сполучливо избрания ракурс към процесите в Русия в края на XX век. И още тук бих искала да отбележа, че авторката е постигнала резултати, които могат да се оценят като приноси за българската наука.

В съответствие с основната задача на изследването, то „стъпва“ на впечатляваща като обем и разнообразие изворова база, както и на сериозно количество научна литература. За първи път в научно обръщение са привлечени документи от аналитичните отдели на българското МВНР, като в увода на дисертацията е направен преглед на видовете архивни материали от този масив. Той е допълнен и обогатен с редица публикувани документи, вкл. и такива от електронни бази данни, съдържащи важни за темата материали от руски и американски архиви. Плюс на изследването е привличането на голям брой български и съветски/руски вестници, както и на мемоари на водещи руски политици от разглеждания период. Дарина Григорова отлично познава научната литература по темата на дисертацията – в библиографията са посочени над 230 заглавия на български, руски, френски и английски, които са коректно използвани и цитирани.

Структурата на дисертационния труд включва увод, три глави (всяка с по два параграфа), заключение, извори и литература в общ обем от 420 с. Тази структура следва традиционния проблемно-хронологичен подход и съответства на целите и задачите, които авторката си е поставила. Между увода и първата глава Дарина Григорова е избрала да разположи кратък текст, озаглавен „Справка за дипломатическите отношения между България и Русия за периода 1990–1999 г.“. Представянето на тези отношения като фон на по-нататъшните анализи намирам за важно и необходимо, но ми се струва, че

работата само би спечелила, ако този текст на звучеше като хроника. Независимо от уговорката на авторката, че двустранните отношения не са във фокуса на вниманието ѝ, един по-цялостен и аналитичен текст, завършващ със съответните изводи, щеше да придаде допълнителна стойност на изследването.

Първата глава на дисертацията обхваща краткия период от 1990 до 1991 г. и в нея са изследвани факторите за „демонтажа“ на СССР. Първият параграф проследява зараждането и развитието на Народните фронтове в периода 1988–1991 г. в съветските републики, които авторката определя като „специфична част от т.нар. Неформално движение от късната перестройка в СССР“, довело до преобразуване на тази перестройка в „антисъветски проект“. Акцентът е върху фронтовете в прибалтийските републики заради ролята им в разпадането на СССР, като е представена и оценката на българските дипломати за случващото се там, както и официалната българска позиция. Ценни сведения са приведени за диалога с Ватикана като фактор за трансформацията на СССР, макар и той да не е „доловен“ от българските дипломати. Естествено е значимото място, отделено на неформалните движения в РСФСР, които, според Д. Григорова, са „идеологическия инструмент за разрушаването на съветската общност“. Същевременно, това място се определя и от факта, че тези движения привличат вниманието на българските дипломати и те подробно ги отразяват в своите анализи.

Вторият параграф на първа глава е отлична илюстрация на замисъла на дисертационния труд – да пресъздаде сложните процеси в СССР през погледа на българските дипломати. Дарина Григорова е съумяла да издири и съпостави с други източници анализите и прогнозите на българските дипломати за развитието на политическата, икономическата и международната криза в тази страна през 1990–1991 г., а изводите ѝ са, че те са се ориентирали адекватно и са прогнозирали предстоящия разпад на СССР. Логично, в центъра на дипломатическите доклади е „битката Елцин–Горбачов“, а анализът на българската дипломатическа и политическа реакция на Августовския пуч от 1991 г. е с привлечен разнороден изворов материал и хвърля допълнителна светлина върху поведението на българските политически среди. Приноси моменти се съдържат в подпараграфа за „украинския фактор“, който заема самостоятелно място в българските дипломатически доклади най-вече заради голямото българско малцинство в Украйна, но и заради ключовата роля на този фактор в разпада на Съветския съюз. Дарина Григорова

показва адекватността на българските дипломати, които в своите анализи успяват да доловят основните проблеми в развитието на ситуацията в Украйна, вкл. и проблема с „метежния Крим“. Към главата има обособено заключение, където авторката много убедително систематизира и оценява разнородните фактори, довели до разпада на СССР.

Втората глава на дисертацията разглежда в два параграфа (с вътрешна граница края на 1993 г.) изграждането и основните характеристики на руската политическа система в периода 1992–1999 г., пречупени през призмата на българските дипломатически документи. Д. Григорова прави задълбочен анализ на използваните в тези документи термини, съпоставя ги с руски и американски документи, мемоари и преса и на тази основа разкрива факторите, довели до установяването на президентската република в постсъветска Русия. Представени са двата властови центъра – президент и парламент, както и конфликтът между тях, завършил с утвърждаването на президентската република с конституцията от 12 декември 1993 г. Успоредно е разгледано и противопоставянето „център-периферия“ с най-ярките регионални казуси (Уралския, Сибирския, Татарския и Чеченския). В изложението са вплетени и важните моменти, свързани с подкрепата, която Елцин получава от САЩ в борбата си с парламента, които не са останали незабелязани от българските дипломати.

Специално място Д. Григорова отделя на отклика на събитията в Русия от 3-4 октомври 1993 г. сред българските политици, партиите и пресата, както и на анализите, които българските дипломати подготвят за външно- и вътрешнополитическите последици за Русия след края на 1993 г., а и за мястото на България в тези процеси. Детайлно и задълбочено, комбинирайки информацията от българските дипломатически документи и руски научни изследвания, авторката очертава облика на президентската република, социално-икономическата ситуация („пропастта в социалната диференциация между „двете Русии“, на които е разделено руското общество“) и идеологическите течения. И втората глава завършва с обобщаващо заключение за основните фактори, допринесли за установяването на президентската република в постсъветска Русия.

Третата глава на дисертационния труд е посветена на външната политика на Руската федерация в периода 1992–1999 г. Разбираемо, българските дипломати отделят особено внимание на процесите в тази сфера, които в една или друга степен засягат и България. Дарина Григорова въвежда термина „стратегически дуализъм“ за основната

специфика на външната политика на страната, в който термин включва различни измерения – идеологически, институционални, цивилизационни. Анализът, който авторката прави на докладите на българските дипломати, разкрива етапите на формиране на руската външна политика с основните акценти в тях и с внимание към отношенията със САЩ, НАТО и Германия. Приведени са аргументи за определяне на първия етап като „западноцентричен“ и за трансформирането му между 1994 и 1996 г. в етап на „дуализма“, „съчетаващ сътрудничество със Запада със защита на националните интереси“. Дарина Григорова прави сполучлив опит за съпоставяне на вижданията на руските политици и на САЩ и НАТО за бъдещето на отношенията им и за мястото на Европа в тях и стига до заключението, че „разбирането на НАТО и на Русия за стратегическо равновесие в Европа след края на Студената война се оказва фундаментално различно“. Не са отминати и важни елементи от политиката на Русия към Балканите и в частност – към България. Кратината на българо-руските отношения, която авторката пресъздава, е плътна и обективна и подкрепя направения извод за двете паралелни направления в тези отношения – „икономическото, което се стабилизира, и външнополитическото, където има разнопосочност в геополитическите цели“.

Вторият параграф на последната глава се фокусира върху руско-украинските отношения след разпада на СССР. Те са проследени през българските дипломатически доклади, определящи ги като „студена война“, в която водещи са споровете за съветското наследство с ключова роля на „Кримския възел“, Черноморския флот, съветското ядрено оръжие, както и външнополитическата ориентация на Украйна. Оценката на авторката е, че анализите и прогнозите на българските дипломати и експерти обхващат всички аспекти на украинската вътрешна и външна политика и демонстрират „професионална дълбочина“.

В заключението на дисертационния труд Дарина Григорова очертава значимостта на използваните дипломатически документи от архива на МВнР и тяхната историческа стойност. Направени са и допълнителни терминологични уточнения и изводи по темата на дисертацията.

От приложената справка за изпълнението на минималните национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ за научна област История на съвременна Русия, професионално направление 2.2. История и археология, е видно, че проф. д-р Дарина Григорова има

нужния брой точки по отделните показатели. за придобиване на научна степен „доктор на науките“. Приложеният автореферат отразява коректно основните моменти от структурата на дисертационния труд и най-важните изводи в него.

С оглед на евентуалното публикуване на дисертацията, което силно препоръчвам, бих искала да направя и някои бележки. За мен е неразбираемо защо авторката е предпочела да остави в пълна анонимност авторите на аналитичните документи от Архива на МВНР. Очевидно, че става дума за български дипломати, чиято професионална биография не само би била интересна за бъдещите читатели, но би позволила и открояване на нови нюанси в работата на Външно министерство и неговите кадри в първите години на Прехода. В отделни случаи се споменават събития и личности без каквито и да е пояснения, което би затруднило възприемането на текста от по-широка и неизкушена в проблематиката читателска аудитория. Някои интригуващи твърдения в българските дипломатически анализи са оставени без коментар от авторката, а историческата дистанция и професионалният поглед на Д. Григорова позволяват те да бъдат допълнително осветлени или поне да се вземе отношение по тях (напр. на с. 57: „Дипломатическият анализ за съветското общество от 1990 г. отбелязва наблюдението, че „дейността на изграждане на политически опозиционни структури се направлява от западни специални служби“). В дисертацията са включени и важни проблеми, за които информацията не е от български дипломатически документи и би било интересно да се поясни защо българските дипломати не са обърнали внимание на тези проблеми в Русия (напр. в подпараграфа „Идеологизирането на „пазарното бъдеще““, сам по себе си важен и интересен, липсват документи, които да покажат, че тези процеси са били следени от българските дипломати). В изложението има „вмъкнати“ теми (напр. подпараграфа „Американски прогнози и сценарии на ЦРУ за бъдещето на СССР“), които на пръв поглед изглеждат встрани от основната тема за отразяването на процесите в Русия в българските дипломатически документи. Затова би трябвало да се поясни връзката (а такава със сигурност има) на подобни „странични“ текстове с основната тема на дисертацията. Според мен, библиографията е излишно утежнена с изброяването на всички използвани архивни единици, които вече са били изписани с пълното им описание в бележките под линия – в утвърдения стандарт на оформяне на използваните източници в библиографията е редно да се посочат само архивите и наименованията на фондовете.

Посочените бележки обаче имат характер само на предложения и препоръки и с нищо не променят отличната ми оценка за представения дисертационен труд. Той е доказателство за достигнатото от проф. Дарина Григорова високо професионално ниво. С теоретичните приноси и с оригиналния подход да представи проблемите на постсъветска Русия през призмата на българските дипломатически документи тя очертава нови изследователски полета и задава посоки за бъдещи научни дирения. С това проф. Дарина Григорова напълно покрива изискванията за получаване на научната степен „доктор на науките“ и аз убедено ще гласувам за присъждането ѝ от уважаемото научно жури.

10 юли 2025 г.

Член на журито:

(проф. Евгения Калинова)